

З історії Другої світової війни

Н. М. РУДЕНКО (Київ)

Українці в партизанському русі у Молдавії (січень — липень 1944 р.)

На початку 1944 р. у зв'язку з успішними діями Радянських Збройних Сил по визволенню від німецько-фашистських військ Правобережної України гостро постало питання якнайшвидшого налагодження партизанської боротьби в сусідній Молдавії. Перед Українським штабом партизанського руху (УШПР) і його Молдавським відділом було поставлено завдання вжити заходів для надання безпосередньої допомоги молдавським патріотам, які діяли далеко від лінії фронту, за умов концентрації значних сил противника.

Розпочалася підготовка до десантування на окуповану територію Молдавії невеликих партизанських загонів, організаторських і диверсійно-організаторських груп, що склалися з досвідчених керівників партизанського руху. Ці формування мали встановити зв'язки з молдавськими підпільниками для налагодження спільних бойових дій проти окупантів. Така діяльність сприяла б прискоренню визволення Молдавії. У цих групах поряд з росіянами, молдаванами, білорусами, євреями, татарами було чимало громадян України.

У січні—березні 1944 р. УШПР і Молдавським відділом на територію Молдавії були десантовані групи, очолювані С. Д. Автенієвим¹, А. Й. Лисициним, І. І. Лисовим, А. Й. Макаренком, Є. І. Петровим, Т. Ф. Прокіним, М. В. Смілевським, О. І. Строговим, І. Ф. Чечоткіним. П'ять з названих командирів: С. Д. Автенієв, А. Й. Лисицин, А. Й. Макаренко, М. В. Смілевський, І. Ф. Чечоткін — українці за походженням, І. І. Лисов — білорус, решта — росіяни. Комісарами й начальниками штабів вказаних формувань були здебільшого громадяни України. Діяльність цих формувань відтворюють подані нижче таблиці 1, 2².

Німецько-румунські війська більшість з них знищили або розсіяли. Хоча деяким все ж вдалося закріпитися й розпочати бойові дії. Зокрема, успішно розгорнула діяльність група на чолі з українцем, уродженцем с. Стройниці Рибницького району Молдавії С. Д. Автенієвим, десантована 25 січня 1944 р. представництвом УШПР при Військовій раді 4-го Українського фронту в складі 8 чол.: командира, комісара, начальника штабу, начальника забезпечення, командира взводу, радиста, підричника, розвідника, в основному громадян України.

З акту про десантування групи, складеного командиром літака ПС-84 № 4030, лейтенантом Нікітіним та інструктором парашутної підготовки 8-ї повітряної армії, гвардії лейтенантом Поповим, виходило, що партизани були вдало десантовані з висоти 400 метрів за 18 км на північ від Тирасполя.

Насправді ж, група була викинута неодноразово і з великим відхиленням від місця приземлення, визначеного штабом партизанського руху при Військовій раді 4-го Українського фронту, внаслідок чого партизани зібратися не змогли. Вантажні мішки ними також не були розшукані. Незважаючи на це, а також степову місцевість, умови зими, десантники не

розгубилися. Тривалий час вони діяли двома розрізненими групами. Завдяки підтримці місцевого населення вони швидко ознайомилися з районом дій, режимом, встановленим противником, налагодили зв'язки, зросли за рахунок тамтешніх жителів і розпочали боротьбу. Мешканці багатьох сіл Тираспольського, Григоріопольського, Гросулівського і Фрунзевського районів Молдавії і України поповнили майбутній загін ім. Г. І. Котовського, в якому на момент визволення частинами Червоної армії району його діяльності було 75 чол.

У лівобережних районах Молдавії і суміжних районах України партизани організували 9 інших груп загальною чисельністю 224 чол. Бійці загону ім. Г. І. Котовського проводили диверсійну діяльність на залізниці Тирасполь — Одеса. З 25 січня по 10 квітня вони пустили під укіс 3 військових ешелони, вбили 93 і поранили 62 німецьких солдатів і офіцерів, знищили паровоз, 51 вагон, 17 платформ, 2 танкетки, 4 автомашини, 2 склади з обмундируванням, майже 9 км телеграфно-телефонних ліній зв'язку та ін.

Після розформування загону 18 квітня 1944 р. його особовий склад поповнив польові військкомати: у с. Руська Комарівка — 60 чол., у м. Котовськ — 10 чол. У ньому мужньо боролися з ворогом українці, росіяни, молдавани, євреї, представники інших народів³.

У ніч на 20 березня 1944 р. в ліс за 42—43 км на північний захід від Кишинєва представництвом УШПР при Військовій раді 4-го Українського фронту з мелітопольського аеродрому була переправлена сформована 19 березня диверсійно-організаторська група ім. Ф. Е. Держинського під командуванням Є. І. Петрова (10 партизанів — 4 росіянина і 6 громадян України).

Як свідчить анкета військової частини, комісар групи С. С. Гуров — росіянин, родом із Дніпродзержинська Дніпропетровської області, 1907 р. народження, в армію призваний 26 червня 1941 р. Дніпродзержинським райвійськкомісаріатом, 17 днів перебував у таборі військовополонених, звідки втік, з 20 липня 1943 р. — у партизанах. Начальник штабу М. В. Сердюк — українець, 1907 р. народження, уродженець с. Шевське Магдалинівського району Дніпропетровської області, закінчив курси середнього командного складу при штабі 1-го кавалерійського корпусу у м. Проскурів; перебуваючи на посаді начальника артзабезпечення 65-го кавалерійського полку 32-ї кавалерійської дивізії, потрапив в оточення, переховувався, з 1 серпня 1943 р. — у партизанському загоні ім. Ф. Е. Держинського, очолюваному Є. І. Петровим.

Основними завданнями групи, визначеними наказом від 19 березня 1944 р., були: проведення бойових дій і диверсій на залізниці Кишинів — Унгени і шосейній дорозі Кишинів — Леушенци, налагодження зв'язків з місцевими партизанськими формуваннями і вжиття заходів для активізації їх боротьби із загарбниками.

В тилу ворога група поповнювалася за рахунок невдоволеного гітлерівським режимом місцевого населення й воїнів Червоної армії, що втекли з полону. На час з'єднання з частинами Радянських Збройних Сил наприкінці серпня 1944 р. в ній налічувалися 153 партизани⁴.

Значними були успіхи невеликої за складом — 6 чол. — сформованої 26 березня 1944 р. штабом партизанського руху 4-го Українського фронту диверсійно-організаторської групи ім. М. В. Фрунзе під командуванням І. І. Лисова — білоруса, 1894 р. народження, який з червня 1923 р. постійно жив і працював в Україні. 26 березня група була десантована в ліс, за 28 км на південний захід від м. Орґеєва, на базу партизанського загону "Журналіст" на чолі з М. В. Смілевським, який був переправлений у ті ж

Діяльність десантних груп УШПР, закинутих у

№ п/п	Назва партизанських формувань	Прізвище, ім'я, по батькові командира, комісара, начальника штабу, їх національність	Дата створення
1	Партизанський загін № 4 "Перемога"	командир А. Й. Макаренко — українець, комісар І. П. Белецький — українець, нач. штабу Д. Г. Гога — українець	20.11.43
2	Партизансько-організа-торська група	командир О. І. Строгов — росіянин, комісар Ф. В. Абрамітов — українець, нач. штабу Н. Набіулін — татарин	21.11.43
3	Партизанський загін "За Дніпро"	командир І. Ф. Чечоткін — українець, комісар П. Т. Глушич — українець, нач. штабу П. Р. Чорний — українець	15.01.44
4	Партизанський загін ім. Г. І. Котовського	командир С. Д. Автенієв — українець, комісар П. Т. Іванчук — українець, нач. штабу М. П. Должиков — росіянин	25.01.44
5	Партизансько-організа-торська група	командир Т. Ф. Прокін — росіянин, комісар І. М. Беленко — українець, нач. штабу т. В. Гаджієнко — українець	08.02.44
6	Партизансько-організа-торська група	командир А. Й. Лисицин — українець, комісар В. Ф. Валявський — українець, нач. штабу В. С. Кашенко — українець	16.02.44
7	Партизанський загін "Журналіст"	командир М. В. Смілевський — українець, комісар Ю. П. Ісайкін — росіянин, нач. штабу В. К. Хорольський — українець	17.03.44
8	Диверсійно-організаторська група ім. Ф.Е. Дзержинського (на 26.08.44 р. — партизанський загін ім. Ф. Е. Дзержинського)	командир Є. І. Петров — росіянин, комісар С. С. Гуров — росіянин, нач. штабу М. В. Сердюк — українець	19.03.44
9	Диверсійно-організаторська група ім. М. В. Фрунзе (на 30.04.44 р. — партизанський загін ім. М. В. Фрунзе)	командир І. І. Лисов — білорус, комісар М. т. Тетянка — українець	26.03.44

місяця в ніч на 18 березня 1944 р. Спочатку група діяла самостійно, а 15 квітня за рахунок місцевих жителів і колишніх радянських військово-в'язаних, а також чотирьох десантників, закинутих у тил ворога штабом партизанського руху 2-го Українського фронту, переросла в загін ім. М. В. Фрунзе. Цього ж дня формування об'єдналося із загеном "Журналіст" і до 30 квітня — дня з'єднання з частинами Червоної армії (на цей час у загоні було 23 партизани) — вело з ним спільні бойові дії.

Загін знищив 114 солдатів і офіцерів противника, поранив — 95. Одна з найпомітніших операцій формування була проведена 4 квітня на дорозі між населеними пунктами Циганешти — Снешть, за 35 км на північний захід від Кишинева. В ході її було розгромлено ворожий обоз: знищено 6 возів, 19 гітлерівців, у тому числі одного офіцера, поранено близько 30, захоплено 3 вози з продуктами.

Спільно із загеном "Журналіст" 16 квітня 1944 р. в Бравичевському лісі загін ім. М. В. Фрунзе вів бій з каральним загеном ворога чисельністю

Таблиця 1

січні — березні 1944 р. на територію Молдавії

Дата десантування	Район десантування	Район дій	Дата розформування
14.01.44	30 км на північ від Кишинева	район Кишинева	11—12.02.44 розгромлений
14.01.44	25 км на захід від Кишинева	район Кишинева	за винятком двох партизанів особовий склад групи після 8.02.44 вважається таким, що пропав безвісти
у ніч на 16.01.44	25 км на захід від Кишинева	бойових дій загін не вів	18.03.44
у ніч на 25.01.44	18 км на північ від Тирасполя	Тираспольський, Григоріопольський, Дубоссарський, Гросулівський, Фрунзевський райони Молдавії і Одеської області України	18.04.44
у ніч на 21.02.44	район с. Лукашівки Оргеєвського району	район Кишинева	3.03.44 розгромлена
у ніч на 27.02.44		бойових дій група не вела	особовий склад пропав безвісти
у ніч на 18.03.44	Оргеєвський район		16.04.44 розгромлений
у ніч на 20.03.44	42 км на північний захід від Кишинева		>6.08.44
26.03.44	28 км на південний захід від Оргеєва	35—45 км на північний захід від Кишинева	30.04.44

500 чол. (106-та німецька дивізія), що оточив партизанів. Партизани знищили майже 40 гітлерівців, поранили — 65. Але недорахувалися 13 своїх побратимів. Серед загиблих був і комісар загону ім. М. В. Фрунзе, уродженець Києва, українець М. І. Тетянка.

Командир загону І. І. Лисов, вказувалося в атестаційному листку від 30 квітня 1944 р., підготовленому 2-м відділенням штабу партизанського руху на 4-му Українському фронті, за виконання останнього завдання штабу, професійне керівництво загonom ім. М. В. Фрунзе, особисту участь у бойових операціях представлений до нагородження орденом Червоного Прапора ⁵.

Як зазначалося вище, більшість десантованих у січні — березні 1944 р. УШПР і Молдавським відділом невеликих партизанських загонів і організаторських груп були розсіяні або розгромлені німецько-румунськими військами. Така доля спіткала партизанські загопи А. Й. Макаренка, І. Ф. Чечоткіна, М. В. Смілевського, організаторські групи О. І. Строгова,

Національний склад десантних груп УШПР, закинутих

№ п/п	Назва партизанських формувань	Всього партизанів з них (на час де- жінок сантування)		українців		росіян	
1	Партизанський загін № 4 "Перемога" А. Й. Макаренка	8	1 росіянка	7		1	
2	Партизансько-організаторська група О. І. Строгова	9	1 росіянка	5		3	
3	Партизанський загін "За Дніпро" І. Ф. Чечоткіна	8		5		2	
4	Партизанський загін ім. Г. І. Котовсь- кого С. Д. Автенієва	8	2 українки	5		2	
5	Партизансько-організаторська група Т. Ф. Прокіна	12	1 українка, 1 росіянка	5		7	
6	Партизансько-організаторська група А. Й. Лисицина	12	2 росіянки	9		3	
7	Партизанський загін "Журналіст" М. В. Смілевського	11	2 росіянки	3		7	
8	Диверсійно-організаторська група ім. Ф. Е. Держинського (на 26.08.44 р. — партизанський загін ім. Ф. Е. Держин- ського) Є. І. Петрова	10	1 українка, 1 росіянка	5		5	
9	Диверсійно-організаторська група ім. М. В. Фрунзе (на 30.04.44 р. — партизанський загін ім. М. В. Фрунзе) І. І. Лисова	6	1 росіянка	1		2	

Т. Ф. Прокіна, А. Й. Лисицина. Всі ці формування, за винятком партизанського загону "Журналіст" під командуванням М. В. Смілевського, закинутого в Оргеєвський район Молдавії, були десантовані в декількох десятках кілометрів від Кишинєва.

Першими з вказаних формувань були закинуті 14 січня загін А. Й. Макаренка і група О. І. Строгова, 16 січня — загін "За Дніпро" І. Ф. Чечоткіна, 21 лютого — група Т. Ф. Прокіна, 27 лютого — група А. Й. Лисицина, 18 березня — загін М. В. Смілевського. Вони налічували 60 партизанів, з яких 22 були росіянами, 35 — громадянами України, 2 — молдаванами, 1 татарин.

У "Бойовому завданні" штабу партизанського руху 3-го Українського фронту на ім'я командира загону № 4 "Перемога" А. Й. Макаренка, у складі якого було 7 українців, як на одне з першочергових завдань вказувалося на організацію в найкоротший термін великого партизанського загону за рахунок молдавських громадян. Однак події розгорнулися не так, як планувалося. 22 січня загинули три партизани, в тому числі начальник штабу, які, вийшовши на мінування ділянки залізниці Кишинів — Ясси, потрапили в засідку. Через деякий час загинув комісар. 11—12 лютого румунською жандармерією були схоплені пораненими ще три партизани, зокрема командир А. Й. Макаренко⁶.

Складним був і бойовий шлях партизансько-організаторської групи О. І. Строгова. 14 січня під час приземлення загинули начальник штабу і заступник командира групи по розвідці, 16 січня в бою поблизу с. Улма —

у січні — березні 1944 р. на територію Молдавії

За національністю				Всього партизанів (на час розформування)	Примітки
білорусів	молдаван	татар	євреїв		
			1	75	1 партизан єврейської національності — уродженець Конотопа Сумської області 1 партизан російської національності — уродженець Києва
	1			153	1 партизан російської національності — уродженець Дніпродзержинська
1	1			23	Особа одного партизана не встановлена

командир формування. Спочатку група підтримувала регулярний радіозв'язок зі штабом партизанського руху 3-го Українського фронту. 8 лютого він раптово припинився. 9 лютого партизани вступили в нерівний бій з ворогом поблизу с. Лукашівки Орґеєвського району, чотири з них тут загинули. Комісар Ф. В. Абрамігов — українець, уродженець м. Суми, і військовий фельдшер, українець Я. М. Поплавський згодом повернулися в штаб партизанського руху 3-го Українського фронту ⁷.

На прохання Ф. В. Абрамітова в район с. Лукашівки Орґеєвського району, за 30 км на північ від Кишинева, штаб партизанського руху 3-го Українського фронту у ніч на 21 лютого десантував партизансько-орґанізаторську групу Т. Ф. Прокіна (12 чол.) для встановлення зв'язку з Ф. В. Абрамітовим й Я. М. Поплавським і сформування партизанського загону. З 21 лютого по 2 березня група підтримувала зв'язок зі штабом партизанського руху 3-го Українського фронту. За свідченнями трьох партизанів, що повернулися з ворожого тилу, група активних бойових дій не вела, а в одному з боїв із фашистами в районі Орґеєва 27 лютого зазнала значних втрат — загинули шість партизанів, у тому числі командир Т. Ф. Прокін, комісар І. М. Беленко. Раніше у цьому ж районі загинули бійці В. М. Мітяєв, Г. І. Труш і В. І. Тимаков ⁸.

Як свідчать матеріали про діяльність партизансько-орґанізаторської групи штабу партизанського руху 3-го Українського фронту, очолюваної українцем А. Й. Лисициним, вона підтримувала радіозв'язок зі штабом лише з 27 лютого по 2 березня 1944 р. Після визволення району дій части-

Діяльність десантних груп УШПР, закинутих у

№ п/п	Назва партизанських формувань	Прізвище, ім'я, по батькові командира, комісара, начальника штабу, їх національність	Дата створення
1	Диверсійно-розвідувальна група	командир І. Т. Сербул — українець, комісар С. Ф. Щербуха — українець, нач. штабу М. С. Біба — українець	20.04.44
2	Диверсійна група	командир О. В. Корецький — росіянин, комісар Б. М. Кондратенко — українець, нач. штабу В. С. Кіреєв — росіянин	14(18).05.44
3	Диверсійно-розвідувальна група (на 24.08.44 р. — партизанський загін ім. Г. І. Котовського)	командир І. Т. Тюканько — росіянин	25.05.44
4	Диверсійно-розвідувальна група (на 26.08.44 р. — партизанський загін ім. М. І. Кутузова)	командир В. П. Александров — росіянин	3.06.44
5	Партизанський загін ім. М. С. Хрущова	командир В. О. Шпак — росіянин, комісар А. І. Литвинов — єврей, нач. штабу Г. М. Стекольніков — росіянин	20.06.44
6	Диверсійно-розвідувальна група (на 25.08.44 р. — партизанський загін ім. М. І. Калініна)	командир Л. І. Диряєв — росіянин	2.07.44
7	Диверсійно-розвідувальна група	командир М. Х. Жемадуков — адигеєць, комісар П. І. Пришепін — росіянин	30.06.44
8	Диверсійно-розвідувальна група	командир О. І. Костьолов — росіянин	3.07.44
9	Диверсійно-розвідувальна група	командир Г. Ф. Алмазов — росіянин, комісар П. А. Солодовников — росіянин	11 (20).07.44
10	Партизанський загін	командир М. А. Лясоцький — українець, комісар О. П. Іванов — росіянин, нач. штабу М. Т. Хохлов — росіянин	26.07.44
11	Диверсійно-розвідувальна організаторська група	командир І. К. Решетняк — росіянин, комісар О. С. Кутиков — росіянин, нач. штабу М. Д. Лосев — росіянин	27.07.44
12	Диверсійна група	командир А. Г. Шевченко — українець, комісар І. Є. Лагода — українець	20.05.44
13	Диверсійно-розвідувальна група	командир І. І. Іванов — росіянин	30.04.44
14	Диверсійно-розвідувальна група	командир О. Ф. Гуров — росіянин	12.07.44

нами Червоної армії ніхто з особового складу групи до штабу не прибув. За даними спецповідомлення 3-го польового відділу 5-го Управління НКДБ СРСР від 4 березня 1944 р., група А. Й. Лисицина вважається повністю розгромленою румунськими військами⁹.

За документами облікової справи партизанського загону "За Дніпро" під командуванням українця І. Ф. Чечоткіна, десантованого в Молдавію ШПР 4-го Українського фронту, цей загін був зв'язаний з румунською сипуренцею і нібито працював на неї, тому після виходу з тилу — 18 березня

травні — липні 1944 р. на територію Молдавії

Таблиця 3

Дата десантування	Район десантування	Район дій мування	Дата реформування
у ніч на 12.05.44	20 км на схід від Тирасполя		пропали безвісти
4.06.44	42 км на південний схід від Тирасполя	бойові дії не вела	14.06.44
4(5).06.44		50—60 км на захід від Кишинєва	24.08.44
у ніч на 7.06.44	36 км на південний захід від Кишинєва (6 км на північний захід від Лопушни)	ліс на північний захід від Котовська	26.08.44
у ніч на 29.06.44	30 км на захід від Кишинєва	30 км на захід від Кишинєва, 28 км на південний захід від Кишинєва	26.08.44
2.07.44	40 км на південь від Кишинєва (район Гура-Галбена)	район Кишинєва	25.08.44
у ніч на 2.07.44	20 км на південь від Кишинєва		25.08.44
у ніч на 7.07.44	33 км на південний захід від Кишинєва	на схід від Лопушни, північний захід від Котовська	26.08.44
у ніч на 22.07.44 — 4 чол. 27.07.44 — 2 чол.	район Лопушнинського лісу, 3 км на північний захід від Логанешти	в радіусі 15—25 км від місця приземлення	26.08.44
26.07.44	80 км на північний схід від Кишинєва (район с. Кара-куй)	район Кишинєва	25.08.44
27.07.44		район Кишинєва	26.08.44
у ніч на 29.07.44	10 км на захід від Котовська		
		30—40 км на південний захід від Кишинєва	26.08.44

1944 р. — він потрапив до органів "Смерш" 3-го Українського фронту. Подальша доля партизанів залишається невідомою ¹⁰.

Історія загону "За Дніпро", наявність у партизанському загоні № 4 "Перемога" на чолі з А. Й. Макаренком особи, яка, потрапивши до рук румунських карателів, розповіла ворогам те, про що мала мовчати ¹¹, а також той факт, що румунське командування мало детальні відомості про всі п'ять розгромлених партизанських загонів і організаторських груп, десантованих у січні — лютому на територію Молдавії ¹², дають під-

Національний склад десантних груп УШПР, закинутих

№ п/п	Назва партизанських формувань	Всього партизанів (на час десантування)	З них — жінок					
				українці	росіяни	білоруси	молдавани	узбеки
1	Диверсійно-розвідувальна група І. Т. Сербула	3		3				
2	Диверсійна група О. В. Корецького	9	1 українка	6	2			
3	Диверсійно-розвідувальна група (на 24.08.44 р. — партизанський загін ім. Г. І. Котовського) І. І. Тюканька	9	1 росіянка	2	6		1	
4	Диверсійно-розвідувальна група (на 26.08.44 р. — партизанський загін ім. М. І. Кутузова) В. П. Александрова	10	1 українка	2	7	1		
5	Партизанський загін ім. М. С. Хрущова В. О. Шпака	53	2 росіянки	29	20	1		1
6	Диверсійно-розвідувальна група (на 25.08.44 р. — партизанський загін ім. М. І. Калініна) Л. І. Диряєва	5	1 росіянка		2	1	1	
7	Диверсійно-розвідувальна група М. Х. Жемадукова	6		1	3			
8	Диверсійно-розвідувальна група О. І. Костьолова	8	1 єврейка	4	3			
9	Диверсійно-розвідувальна група Г. Ф. Алмазова	6	1 росіянка	1	4		1	
10	Партизанський загін М. А. Лясоцького	13	1 росіянка	2	10			
11	Диверсійно-розвідувальна організаторська група І. К. Ршетняка	8			7		1	
12	Диверсійна група А. Г. Шевченка	6	1 нац.?	2	2			
13	Диверсійно-розвідувальна група І. І. Іванова	7		1	3			
14	Диверсійно-розвідувальна група О. Ф. Гурова	8	1 мордвинка	2	4			

стави вважати, що від стеження румунськими карателями названих партизанських формувань та їх розгром — результат зради. Однак це питання потребує детального вивчення.

Т а б л и ц я 4

у травні — липні 1944 р. на територію Молдавії

За національністю								Всього партизанів (на час розформування)	Примітки
тата-ри	євреї	слова-ки	адигей-ці	руму-ни	казахи	мордва	удмур-ти		
								62	Національність одного партизана не визначена; 2 партизани російської національності — уродженці Одеської і Вінницької областей
1	1							37	4 партизани російської національності і 1 партизан єврейської національності — уродженці України
		1						115	
		1	1					8	1 партизан російської національності — уродженець Києва
				1				5	Національність двох партизанів не визначена
1				1				10	Національність одного партизана не визначена 1 партизан російської національності — уродженець Кіровоградської області

Розгром партизанських загонів і організаторських груп, десантованих за вказівкою УШПР і Молдавського відділу у вказаний період, — також результат активізації діяльності румунських каральних органів, до чого

спонукали їх наступальні дії Червоної армії, яка наближалася до державного кордону Молдавії, в зв'язку з чим виникла потреба в очищенні своїх тилів від місцевих і десантованих партизанських формувань.

Саме з цієї причини нищівного розгрому зазнав закинтий у ніч на 18 березня на чолі з уродженцем с. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області М. В. Смілевським партизанський загін "Журналіст". Через місяць відносно вдалих бойових дій (щоправда, один партизан-десантник розбився під час висадження з літака, 27 березня загинув комісар і потрапив у полон начальник штабу) 16 квітня він спільно з диверсійно-організаторською групою І. І. Лисова вступив у Бравичевському лісі у бій з каральним загоном 106-ї німецької дивізії, який виявився для нього фатальним — загинули п'ять партизанів¹³.

У березні — квітні 1944 р. частини Червоної армії визволили Придністров'я і північну частину Правобережної Молдавії. Це мало сприяти розгортанню боротьби з ворогом в центральних і західних районах Молдавії, де через відсутність природних умов діяли тільки підпільні організації молдавських патріотів.

З цієї причини за вказівкою УШПР і Молдавського відділу представництвами УШПР при Військових радах 2-го і 3-го Українських фронтів протягом травня — липня на територію Молдавії було переправлено ряд невеликих партизанських формувань, зокрема, загоони під командуванням В. О. Шпака, М. А. Лясоцького, диверсійні групи О. В. Корецького, А. Г. Шевченка, диверсійно-розвідувальні групи І. Т. Сербула, І. Т. Тюканька, В. П. Александрова, Л. І. Диряєва, М. Х. Жемадукова, О. І. Костьолова, Г. Ф. Алмазова, І. К. Решетняка, І. І. Іванова, О. Ф. Гурова, їх діяльність відображена в таблицях 3, 4^{14~15}.

З названих вище командирів десантованих у Молдавію партизанських формувань І. Т. Сербул, О. В. Корецький, М. А. Лясоцький, А. Г. Шевченко — громадяни України, М. Х. Жемадуков — представник адигейського народу, решта — росіяни. Із 151 партизана, закинута в тил ворога на територію Молдавії у травні — липні 1944 р., 55 українців, 73 росіяни (9 з них — громадяни України), три білоруси, чотири молдавани. Були серед десантників один узбек, два татари, два євреї (один з них — уродженець Конотопа Полтавської області), один адигеєць, один казах, один мордвин, один удмурт, два словаки, один румун (національність чотирьох партизанів встановити не вдалося).

Більшість десантних груп закинута в трикутник Кишинів — Тирасполь — Котовськ, деякі з них — на відстані кількох десятків кілометрів на захід від Кишинева, схід і південний схід від Тирасполя, захід від Котовська. Діяли партизани у лісовій місцевості, фактично неподалік від району десантування.

Такою, що пропала безвісти, вважається за документами на 20 вересня 1944 р. диверсійно-розвідувальна група, керована громадянином України, молодшим політруком І. Т. Сербулом (в партизанських лавах з'явився після втечі з табору військовополонених, де перебував з 20 липня по 16 листопада 1942 р.). Група організована і переправлена на територію Молдавії штабом партизанського руху 3-го Українського фронту, її завдання полягало в розгортанні бойових дій поблизу населених пунктів Волонтарівка, Манзир, Єрмакіне, на схід від Тирасполя. Після визволення цього району частинами Червоної армії особовий склад групи до штабу не прибув. Пошуки партизанів працівниками оперативної групи штабу партизанського руху при Військовій раді 46-ї армії, де створювалося це формування, виявилися безрезультатними¹⁶.

Інші ж групи, заслані в тил противника, розпочали з ним жорстоку боротьбу. Детальніше спинимось на діяльності партизанського загону, очолюваного українцем, уродженцем с. Братське Джувалинського району Південно-Казахстанської області М. А. Лясоцьким. Коротко про командира групи: 1922 р. народження, до війни — механік по комбайнах, з грудня 1941 р. — у Червоній армії, до травня 1942 р. навчався в полковій школі, потім — фронт, 10 липня 1942 р. потрапив в оточення, вийшовши з нього в середині серпня того ж року, зв'язався з партизанами, в лавах яких і воював по липень 1944 р.

За місяць бойових дій у Молдавії, зокрема в районі на північний схід від Кишинєва, загін провів дві значні операції проти румунських солдатів, що влаштували облаву поблизу його розташування. Ворог втратив 25 солдатів. У цілому ж в ході проведення бойових дій було знищено більш як 70 ворожих солдатів і офіцерів. 20 серпня 1944 р. загін об'єднався з диверсійно-розвідувальними групами Л. І. Диряєва, М. Х. Жемадукова і диверсійною групою А. Г. Шевченка — уродженця Одеської області, з якими діяв до 25 серпня 1944 р. — дня з'єднання з частинами Червоної армії. Партизани, здійснюючи удари по частинах противника, що відступав, знищили 400 його солдатів і офіцерів, 180 автомашин із військовими вантажами, 3 танкетки, 1 бронетранспортер, 300 возів з вантажем.

У характеристиці на командира загону М. А. Лясоцького від 14 вересня 1944 р. зазначається, що за хоробрість і мужність, виявлені під час бойових дій у тилу противника, він нагороджений орденом Вітчизняної війни 1-го ступеня, медалями "За відвагу", "Партизану Вітчизняної війни" II ступеня і представлений до нагородження новою урядовою відзнакою¹⁷.

Найбільше громадян України — 34 партизани з 53 — воювало в партизанському загоні ім. М. С. Хрушова (командир В. О. Шпак). Це люди різного віку (найстаршому бійцю В. Д. Зайді було на той час 39 років, наймолодшому — Л. П. Данюку з Баранівського району Житомирської області — 22), що мали здебільшого незакінчену середню освіту. Уродженців Києва серед них було 4, Вінницької області — 1, Волинської — 2, Дніпропетровської — 1, Житомирської — 14, Кам'янець-Подільської — 5, Кіровоградської — 2, Рівненської — 1, Чернігівської — 4. Уродженець м. Сновськ (нині — Щорськ) Чернігівської області А. І. Литвинов був комісаром, уродженці Києва С. М. Іванов — заступником командира загону, В. С. Вертогайлов і М. М. Петрангівський, а також П. Р. Марчук із Городниці Житомирської області командували взводами, Б. Ю. Ніколаєв із Кіровограда — радист. Четверо наших співвітчизників — комісар А. І. Литвинов, бійці М. А. Коломієць, І. П. Мухаровський і А. М. Фурман (всі троє з Житомирської області) під час виконання бойового завдання на території Молдавії загинули¹⁸.

Половина наших земляків входила до складу диверсійно-розвідувальної групи О. І. Костьолова, більше половини їх було у диверсійній групі О. В. Корецького¹⁹.

Серед партизанів, закинутих до Молдавії в січні—липні, були й жінки, у тому числі громадянки України. З 24 жінок-десантниць — 6 українок, 15 росіянок, 1 єврейка, 1 мордвинка, національність однієї партизанки встановити не вдалося. Вони виконували функції розвідниць, радистів, фельдшерів, а одна з них — К. М. Юшко²⁰ — навіть начальника штабу загону. Так, у партизанському загоні ім. Г. І. Котовського, очолюваному С. Д. Автенієвим, десантованому у ніч на 25 січня 1944 р. за 18 км на північ від Тирасполя, була українка розвідниця П. П. Бутенко — уродженка х. Основинці Краснокутського району Харківської області і радистка М. С. Соколова із с. Левківка Ізюмського району Харківської області²¹.

Радисткою диверсійно-організаторської групи ім. Ф. Е. Держинського під командуванням Є. І. Петрова, передислокованої в район за 42 км на північний захід від Кишинева, була уродженка Харкова Є. Я. Виставна. До війни вона закінчила енергомеханічний технікум у Харкові, працювала електротехніком. Як військовозобов'язана була призвана до Червоної армії, у червні — жовтні 1943 р. навчалася в спецшколі УШПР № 4 у Саратові, де здобула спеціальність радиста²².

В диверсійно-розвідувальній групі В. П. Александрова, згодом — партизанському загоні ім. М. І. Кутузова воювала на північний захід від Котовська спочатку як розвідниця, пізніше — як начальник штабу — уродженка с. Новомикільське Кремінського району Ворошиловградської області К. М. Юшко — до війни секретар Кремінського райкому Л КСМУ²³.

Дві громадянки України були військовими фельдшерами. Одна з них — М. Я. Черпита — уродженка Кам'янець-Подільської області, до війни — завідуюча відділом обліку райкому ЛКСМУ — була закинута на територію Молдавії у складі диверсійної групи О. В. Корецького²⁴. М. І. Біла²⁵ — до війни учениця медичного технікуму — десантувалася в район с. Лукашівки Оргеєвського району як фельдшер партизансько-організаторської групи Т. Ф. Прокіна. На шостий день після приземлення групи під час бою з румунськими військами поблизу райцентру Оргеєв вона разом з п'ятьма іншими партизанами загинула²⁶.

Отже, серед керівників і рядових членів організаторських груп, засланих УШПР і Молдавським відділом у січні — липні 1944 р. на територію Молдавії, було чимало громадян України. Вони взяли найактивнішу участь у розгортанні там партизанської боротьби з окупантами. Українці були різного віку, соціального походження і стану, освітнього рівня, військових звань, займали різні посади в формуваннях. Більшість з них виявляли у сутичках з ворогом хоробрість, героїзм, відданість Вітчизні, усвідомлюючи, що їхня боротьба в Молдавії була складовою частиною боротьби народів СРСР проти загарбницьких устремлінь німецько-фашистських окупантів.

Діяльність зазначених груп поряд з бойовими діями на території Молдавії з 31 грудня 1943 р. по 20 квітня 1944 р. сформованого УШПР 3-го Молдавського партизанського з'єднання на чолі з полковником Я. О. Мухініним і десантованих в район Кишинева наприкінці липня — на початку серпня 1944 р. шістьох молдавських партизанських загонів була значною допомогою Радянським Збройним Силам, що готувалися до Яссько-Кишинівської операції.

Адже партизани, нападаючи на валки, колони машин противника, висаджуючи в повітря склади, мости, дезорганізуючи зв'язок у ворожому тилу, завдавали німецько-румунським військам відчутних втрат і цим самим сприяли Червоній армії.

З погіршення становища на фронті окупанти (а на території Молдавії у той час перебували великі контингенти ворожих військ) посилили репресії, здійснювали каральні експедиції і облави. Саме тому, а також внаслідок жорстокого окупаційного режиму, невеликої кількості лісових масивів, наявності на правобережних землях республіки — частині території Бессарабії, що 28 червня 1940 р. була приєднана до Радянського Союзу, громадян, які з політичних міркувань співробітничали з ворогом, більшості груп не вдалося закріпитися в цих районах і розпочати бойові дії. Інші ж після тяжких боїв встановили зв'язки з підпільними організаціями, що діяли там, і сприяли розгортанню боротьби проти окупантів. Навіть за визнанням ворогів, в той період партизани продовжували залишатися в Молдавії господарями становища.

¹ В особистому листку по обліку кадрів і в автобіографії — Автенієв (Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф. 62, оп. 4, спр. 4, арк. 33, 36). У літературі його прізвище передається як Автеньєв.

² ЦДАГО України, ф. 62, оп. 4, спр. 4, 202, 208, 213, 270, 289, 326, 342, 384.

³ Там же, спр. 4, арк. 3, 4, 6, 10, 11; Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза, 1941 — 1945: Сб. док. и материалов в 2-х т. — Кишинев, 1975—1976. — Т. 2. — С. 446—449, 599, 600; Гратинич С. А. Налевом берегу Днестра, 1941-1944: Страницы совместной борьбы трудящихся смежных районов Молдавии и Украины против немецко-румынских фашистских захватчиков. — Кишинев, 1985. — С. 142, 143, 169—172.

⁴ ЦДАГО України, ф. 62, оп. 4, спр. 270, арк. 38, 40, 43, 101, 228.

⁵ Там же, спр. 208, арк. 1, 2, 12, 14, 45, 54.

⁶ Там же, спр. 213, арк. 53, 60.

⁷ Там же, спр. 342, арк. 48, 58, 59.

⁸ Там же, спр. 289, арк. 56, 72.

⁹ Там же, спр. 202, арк. 12.

¹⁰ Там же, спр. 384, арк. 16.

¹¹ Там же, спр. 213, арк. 60.

¹² Там же, спр. 384, арк. 24, 25.

¹³ Там же, спр. 208, арк. 2; спр. 326, арк. 1, 3, 5, 6, 9.

^{14—15} ЦДАГО України, ф. 62, оп. 4, спр. 6, 8, 90, 96, 111, 126, 166, 171, 211, 291, 314, 361, 393, 404.

¹⁶ Там же, спр. 314, арк. 14, 25.

¹⁷ Там же, спр. 211, арк. 1, 14, 17, 31—33.

¹⁸ Там же, спр. 404, арк. 9—13.

¹⁹ Там же, спр. 171, арк. 97, 100, 102, 104; спр. 166, арк. 43.

²⁰ За іншими документами — Ющенко. Див.: там же, спр. 6, арк. 4.

²¹ Там же, спр. 4, арк. 3, 40, 74.

²² Там же, спр. 270, арк. 56, 91-94.

²³ Там же, спр. 6, арк. 13, 14.

²⁴ Там же, спр. 166, арк. 43, 44.

²⁵ За іншими документами — Бела, Белан. Див.: там же, спр. 289, арк. 69, 71.

²⁶ Там же, арк. 69, 72.